

NIŞANCIZÂDE MUHYİDDİN MEHMED

(ö. 1031/1621)

Osmanlı tarihçisi, fakih.

Kaynaklarda doğum tarihi 962 (1555) veya 968 (1560-61) olarak verilir. Tevkîi ve Rûmî nisbeleriyle anılmakta olup doğum yeri hakkında kesin bilgi mevcut değildir. Bazı kaynaklarda muhtemelen dedesiyle karıştırılarak Merzifon'da dünyaya geldiği ve daha sonra tahsil için İstanbul'a gittiği kaydedilirse de bu bilgi teyit edilememiştir. Babası Molla Nişancızâde Ahmed Efendi, dedesi Küçük Nişancı Ramazanâde Mehmed Çelebi'dir. *Osmanlı Müellifleri*'nde Ramazanâde Mehmed Kudsi Efendi adıyla kaydedilmiştir. Kâtib Çelebi ise Mehmed Kudsi Efendi'nin kardeşi olduğunu söyler. Hem babası hem dedesi dönemlerinin önde gelen âlimleri arasında yer alıp önemli devlet görevlerinde bulunmuş ve bazı eserler telif etmiştir. Nişancızâde Muhyiddin Mehmed anne tarafından Nakşibendî şeyhi Abdüllatif'in torunudur. Kanûnî Sultan Süleyman devri Nakşibendî şeyhlerinden Emîr Buhârî'nin damadı ve halifesi Mahmud Çelebi de Nişancızâde'nin anneannesinin babasıdır.

Hoca Sâdeddin Efendi'nin mülâzımlığını yapan Nişancızâde İstanbul'da tahsilini tamamladıktan sonra 990'da (1582) Başçı İbrâhim Medresesi'ne, 993'te (1585) Eyüp Cezerî Kasım Paşa Medresesi'ne müderris oldu, ardından hâriç rütbesini elde etti. 999'da (1591) Sahn pâyesiyile Fatma Sultan Medresesi'ne tayin edildi. 1002'de (1593) Sahn, Muharrem 1004'te (Eylül 1595) Sultan Selim medreseleri müderrisliğine getirildi, aynı yılın cemâziyevvelinde (Ocak 1596) kadı olarak Bağdat'a gönderildi. Şevval 1006'da (Mayıs 1598) azledildi, Rebûlevvel 1008'de (Ekim 1599) Yenişehir kadılığına getirildi. Burada Muharrem 1009'a (Temmuz 1600) kadar görev yaptıktan sonra tekrar azledildi, Safer 1012'de (Temmuz 1603) Üsküdar kadılığına tayin edildi. Receb 1013'te (Aralık 1604) ayrıldığı bu görev Zilhicce 1014'te (Nisan 1606) yeniden getirildi. Zilkade 1016'da (Şubat-Mart 1608) azledildi. Şâban 1020'de (Ekim 1611) Halep, Cemâziyelâhîr 1021'de (Ağustos 1612) Bağdat kadılıklarına getirildi, Muharrem 1022'de (Mart 1613) azledildi. Rebûlevvel 1025'te (Mart-Nisan 1616) tekrar Halep kadılığına, Cemâziyelâhîr 1026'da (Haziran 1617) Mekke kadılığına nakledildi. Ancak Receb 1027'de (Temmuz 1618) bu görev-

den de ayrıldı. Safer 1031'de (Aralık 1621) Edirne kadılığına tayin edildiyse de görev yerine ulaşmadan yolda vefat etti. Naaşı İstanbul'a getirilerek Edirnekapi'da sur dışında bulunan Emîr Buhârî Tekkesi civarında defnedildi. *Osmanlı Müellifleri*'nde mezar yerinden hareketle İstanbul'da öldüğü belirtilir.

Eserleri. 1. *Mir'âtü'l-kâinât*. Yararlıştan başlayarak Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatının son yıllarına kadar gelen umumi bir tarihtir. Müellif Kanûnî'den sonrasının henüz telif edilmediğini, kendisinin de çok yaşlı olması sebebiyle bundan sonrasını yazmadığını belirtir. Muhtelif tarihlerden derlenerek sekiz kısım halinde telif edilen eserin kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunduğu gibi çeşitli baskıları da yapılmıştır (I-II, Bulak 1258, 1269; İstanbul 1290). Ayrıca A. Faruk Meyyan tarafından *Mir'ât-i Kâinât Dünya ve İslâm Tarihi* adıyla sadeleştirilmiştir (I-II, İstanbul 1987). Kitabın telifinde tarih kitaplarının yanında siyer, tefsir, hadis, akaid, fıkıh ve edebiyata dair eser ve sözlüklerden de istifade edilmiştir. Ramazanâde Nişancı Mehmed Bey'in, asıl adı *Siyer-i Enbiyâ-i İzâm ve Ahvâl-i Hulefâ-i Kirâm ve Menâkıb-ı Âli-i Osmân* olan ve *Târih-i Nişancı Mehmed Paşa (Târih-i Nişancı)* diye bilinen eserinden geniş bir şekilde yararlanan müellif tarih kitaplarının hikâyesi bol, hissesi az, dedesinin telif ettiği eser ise kısa olduğu için bu kitabı kaleme aldığını belirtir. Babinger, birçok kaynaktan derlenmiş olan bu kitabın özel bir değerinin bulunmadığını, birçok efsanevî hikâyeye ile dolu olduğunu kaydeder. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı bir muhtasarı da vardır (Tahir Ağa Tekkesi, nr. 394). 2. *Nürü'l-âyn fî işlâhi Câmî'i'l-fuşûleyn*. Şeyh Bedreddin Simâvî'nin fıkha dair eseri üzerine yapılmış bir çalışmadır. Nişancızâde mukaddimedede, kadı olduğunda fetva açısından faydalı ve kapsamlı gördüğü bu eseri yeniden düzenleyerek tekrarları ve gereksiz meseleleri çıkardığını, hatalı gördüğü yerleri tashih ettiğini, eksik gördüğü bazı bölümlere ilâveler yaptığını, ayrıca Şeyh Bedreddin'in Selef'in görüşlerine yaptığı itirazlara cevap verdiğini belirtir. Kitabın çok sayıda nüshası mevcuttur (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 127, müellif hattı; Hekimoğlu, nr. 392, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 323; Beyazıt Devlet Ktp., Velîyüddin Efendi, nr. 1580; İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 159 [İSAM Ktp., CD, nr. 0178]).

Kaynaklarda müellifin daha başka eserlerinin bulunduğu belirtilmektedir. Bun-

lardan *Siyerü'l-enbiyâ'i'l-izâm ve'l-hulefâ'i'l-kirâm ve's-selâfînî'l-kudâm* adlı eser (*İzâhu'l-meknûn*, II, 32; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 272) Nişancızâde'nin dedesi Ramazanâde Nişancı Mehmed Bey'e ait olup *Huşûlü'l-merâm min usûli'l-imâm, el-Fetâvâ er-Rûmiyye, Mir'âtü'l-eyyâm fî mirkâti'l-a'lâm ve Maqşadü'l-ümme min müsnedi'l-e'imme (İzâhu'l-meknûn*, I, 407; II, 157; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 272) isimli eserlerin de Nişancızâde'nin telifi olmadığı ve sehven ona nisbet edildiği anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nişancızâde Muhyiddin Mehmed, *Mir'âtü'l-kâinât*, İstanbul 1290, II, 518; Atâi, *Zeyli-Şekâik*, II, 648-650; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 29; *Keşfü'z-zunûn*, I, 566-567; Karslızâde Cemâleddin Mehmed, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri: Âyîne-i Zurefâ*, İstanbul 1314, s. 28-29; *Osmanlı Müellifleri*, III, 141; *İzâhu'l-meknûn*, I, 407; II, 32, 157; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 272; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VIII, 243; Babinger (Üçok), s. 165-166; Abdülkadir Özcan, "Mehmed Çelebi, Ramazanâde", *DA*, XXVIII, 449-450. TAHSİN ÖZCAN

NİYÂBET

(bk. NÂİB).

NİYÂBET

(النِيَابَة)

Başkası adına ve/veya hesabına iş görmek, başkasının yerine bazı dinî vecibeleri yerine getirmek anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "bir hususta başkasının yerine geçmek, onun adına hareket etmek" anlamına gelen *niyâbet* kelimesi fıkıh terimi olarak hukukî konularda başkası adına ve / veya hesabına iş görmeyi, ibadet konularında başkasının yerine bazı dinî vecibeleri eda etmeyi ifade eder. Niyâbet ilişkisinde başkasının yerine hareket eden kişiye *nâib*, asil yetkili veya yükümlüye *menûb anih*, yetki verme veya görevlendirme işlemine *inâbe* denir. Aralarında umumî-hususî ilişkisi bulunmakla birlikte bazan "niyâbet" anlamında *vekâlet*, "inâbe" anlamında *tevkîl* veya *tefvîz* terimleri kullanılır. Modern hukukta niyâbetin yukarıda belirtilen birinci anlamı "temsîl" kavramıyla karşılanmakta, temsilci temsil edilen adına ve hesabına hareket ediyorsa buna "doğrudan doğruya (vasitasız) temsil", kendi adına fakat temsil edilen hesabına hareket ediyorsa "do-